

KATSAUS ÖVERSIKT

PÄIVI KOIVISTO

Kivijalka vai ylitettävä este? Modernismi runoilijoiden silmin

Modernismin jälkeisen runouden olemusta alettiin Suomessa pohdiskella heti 1950-luvun päätyttyä. Vuonna 1962 *Parnassossa* julkaistiin samana vuonna Turun runoseminaarissa pidettyjä puheenvuoroja, joissa tähyiltiin jo kohti jotakin uutta. Osmo Hormia siteerasi Kai Laitisen ja Pentti Saarikoskenkin toteamaa tilannetta, että ”modernista runoilmaisusta” on tullut ei ”vain jonkun koulukunnan erityisharrastus, vaan [– –] yleisilmiö, joka olennaisilta piirteiltään nojaa traditioon ja nimenomaan kotoiseen traditioon” (Hormia 1962, 294). Runoilijoiden ahkerasti viljelemät ”pakolliset kuviot” (mts.) ovat periytyneet Hormian mukaan Eeva-Liisa Mannerilta, Paavo Haavikolta ja Tuomas Anhavalta. Näin traditiosta on tullut ”rajoite ja kahle” (mts.).

Hormian mielestä toivottava muutos olisi ilmaisun yksinkertaistaminen ja sitä myötä pyrkimys ”vaikuttamiseen ja asenteiden muuttamiseen” (mt., 298). Samassa lehdessä Arvo Salo kirjoitti leikkisään sävyyn toivovansa 1960-luvun runouden olevan kaikin tavoin ”erilaisista” (Salo 1962, 299). Monenlaisten humorististen heittojen seassa on myös muutama konkreettinen toive uudelle runoudelle. Salo toivoo ”pitempää, loppu-, alku- ja sisäsointuista sekä laulullista runoutta” (mts., 300). Toisaalta hän toivottaa tervetulleeksi kaikenlaiset uudet runot, runon paljouden, joka tulee vastaan kansaa kaikkialla aina ruokalistosta alkaen. Runoa voitaisiin myydä missä vain ja tarjota eri muodoissa ruokalistosta ääninauhoihin, runorullista kierrelehtiöihin – ”niin että huonot runot voisi heti vaivatta ottaa pois ja heittää menemään” (mts., 303). Loppukaneettina Salo toivoo, että nuo toisenlaiset runot kirjoitetaan heti, ei vasta 1970-luvulla.

Yksi Salon toiveen toteuttajista on 2000-luvulla ollut tässäkin julkaisussa tutkittu Leevi Lehto, jonka Ntamo-kustantamon toiveena oli julkaista mahdollisimman paljon runokokoelmia, niin että portinvartijoiden sijasta teoksen hyvyden ratkaisivat lukijat. Muutoinkin modernismista erkaantuminen oli paljon pidempi tie kuin 1960-luvun alussa ajateltiin.

Uudenlaisia runoja kirjoitettiin kyllä 1960-luvulla, mutta Haavikon ja Mannerin jäljillä liikuttiin vielä pitkään.

Esimerkiksi vuonna 1980 esikoisensa julkaissut Harri Nordell on todennut olevansa vahvasti modernismin perillinen: ”Se ei edes kummittele, se on runouteni kivijalka. Imagismi, haiku ja tanka ovat olleet hirvittävän lähellä [– –] *Veden kuvat* (1990) oli kujanjuoksu suomalaisen modernismin läpi.” (Nordell 2013: 003b, 00:24–25.) Nordellia pari sukupolvea nuorempi Harry Salmenniemi nimeää yhtä lailla esikuvikseen Paavo Haavikon ja Eeva-Liisa Mannerin, Antti Hyryn ja Veijo Meren. Nämä tekivät niin suuren vaikutuksen, ettei lukiolaisena tuntunut missään 1990-luvulla ylistettyjen Saila Susiluodon, Olli Heikkosen tai Sanna Karlströmin lyriikka. ”Nykykirjallisuus oli aika paljon siellä Haavikon selän takaa piipittämistä, että ei kiinnostanut se modernismin vielä kerran pastissointi. Ei ollut otettu sitä seuraavaa steppiä, keksitty sitä omaa juttua.” (Salmeniemä 2016:01 Ia, 00:41–42.)

Salmenniemen ja Nordellin haastattelut ovat osa vuosina 2013–2016 Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa tehtyä Puhuva kirjailija -haastatteluaineistoa. Modernismin perinnöstä ja siitä irtautumisesta kiinnostuneen kannattaa käydä kuuntelemassa aineistoon kuuluvien runoilijoiden haastatteluja kirjallisuusarkistossa. Monessa haastattelussa puheeksi nousevat joko muistot 1960- ja 1970-lukujen ilmapiiristä, oman runouden suhde modernismiin tai oman kirjoittamisen tavan löytäminen Salmenniemen tavoin suurten modernistien, etenkin Mannerin ja Haavikon, varjosta. Nostan seuraavassa esille joitakin yhtymäkohtia tämän julkaisun artikkeleiden ja esseiden ja Puhuva kirjailija -aineiston haastattelujen väliltä.

Joutsen 2019 käsittelee modernismin jälkeistä runoutta eri aikojen, näkökulmien ja eri sukupolvien runoilijoiden näkökulmasta. Lähinnä modernismin aikalaiskeskustelua kokoelman artikkeleista on Lassi Nummen runoutta käsittelevä Mikko Turusen artikkeli, jossa kontekstina on jo 1960-luvun puolivälistä vahvaksi kasvanut poliittisen runouden aalto, jota edustivat esimerkiksi Arvo Salon toivomassa laulullisessakin lyriikassa kunnostautuneet Matti Rossi ja Aulikki Oksanen. Osallistumisen ja varsinkin tietynlaisen vasemmistolaisesti ymmärretyn poliittisen osallistumisen vaatimus tuntui osasta runoilijoista pakolta, ja Nummi oli yksi näistä kirjailijoista, mikä näkyy hänen runoissaan piikikkäinä kommentteina ajan vaatimuksiin.

Puhuva kirjailija -aineistossa osallistumisen vaatimuksesta kirjoittavat useat haastatellut. Esimerkiksi Harri Nordell päätyi uraansa aloitellessaan epäonneeseen poliittisten runoilijoiden porukkaan, joka haukkui Nordellin runot, koska ei hyväksynyt niiden epäpoliittisuutta. Nordellista itsestä tärkeintä oli se, miten sanotaan, ei mitä sanotaan. ”Kieli kiinnosti mua eikä mikään muu”, toteaa Nordell (2013: 003a, 00:30).

Myöskään Risto Rasa ei tuntenut 1970-luvulla oloaan kotoisaksi kulttuurikeskustelussa, jossa oli valmiit lokerot hyvälle ja huonolle taiteelle. Risto Rasa muistelee, miten sosiologi Antti Eskola oli *Ihmisen ääni* -kirjassaan nostanut hänen arkista eloa kuvaavan runonsa ”Keitetään

ruusunmarjateetä, kissalle silakoita” esimerkiksi vieraantuneesta nuorest. (Rasa 2015: 027b, 00:20–23.)

Karri Kokon esikoiskokoelma *Uno boy* julkaistiin 1982, ja sen olemassaololle tärkeää oli taidekeskustelun vapautuminen. Kokolle Saarikosken *Tanssilattia vuorella* (1977) oli ensimmäinen avoimesti ilmaistu vastavoima taistolaiselle hegemonialle, ja sen jälkeen vähitellen poliittinen oikeaoppisuus alkoi yleisemminkin jäädä muiden äänien jalkoihin. ”Vapauden tuuli tarttui minuunkin, ja koin, että nyt on lupa ilmaista mitä haluaa” (Kokko 2013: 044a, 00:19).

Juha-Pekka Kilpiö analysoi tässä julkaisussa Leevi Lehto, joka on ollut Kokollekin tärkeä tukija ja keskustelukumppani. Paitsi että Kokko pystyi Lehdon Ntamo-kustantamon turvin julkaisemaan kokeilevia, postmodernistisia teoksiaan, Lehto konkreettisesti tutustutti Kokon amerikkalaisen postmodernistisen runouden keskeisiin vaikuttajiin eli Kenneth Goldsmithiin, Charles Bernsteiniin ja kanadalaiseen Christian Bökiin, jotka ikään kuin antoivat Kokolle luvan kirjoittaa vapaasti. (Kokko 2013: 44a, 01:14.)

Kilpiön artikkeli kuvaa havainnollistavasti, miten moninaisin tavoin Leevi Lehdon oma runous toteuttaa postmodernismin poetiikkaa. Samalla Kilpiö kuvaa Leevi Lehdon runoudessa näkyviä kytköksiä modernistiseen runouteen. Suomalaisten kirjailijoiden kerrostunutta suhdetta modernismiin Kilpiö kuvaa nostamalla esiin Lehdon mukaelman Saarikosken runosta ”Autolla ajoa öiseen aikaan”, joka puolestaan siirtää uuteen aikaan Ezra Poundin modernismin keskeisiin teksteihin kuuluvan runon ”In a Station of the Metro”.

Jyrki Kiiskinen puolestaan erittelee *Puhuva kirjailija* -haastattelussa runoutensa kehitystä tavalla, joka on käytännöllinen versio Anna Helteen tässä julkaisussa esittelemästä siirtymästä postmodernismista metamodernismiin, jonka yhtenä tunnusmerkkinä pidetään postmodernismin ontologisen dominantin vaihtumista eettiseen dominanttiin.

Haastattelussaan Kiiskinen kertoo, miten 1980-luvulla runous oli seisahtaneessa tilassa. ”Halusin tuoda riitasointua, groteskia runouteen, hajottaa puleeratun runokäsityksen.” (Kiiskinen 2013; KIAÄ2013004c: 0:22.) Hän innostui kielikeskeisen runouden täysin uudelta tavasta kirjoittaa runoja, kunnes 1990-luvun lopulle tultaessa tällaisen teoreettisesti innoittuneen runouden uutuusarvo alkoi kadota. Kiiskinen oivalsi, että kielikeskeisen runouden pyrkimys häivyttää ”kielenkäyttäjän osuus, hänen valintansa, subjektiutensa” voi muuttua vaaralliseksi ”poliittisesti ja inhimillisesti”. ”Minkä voimien palveluksessa subjektin kritiikki on? Ja onko kyseessä myös rohkeuden puute ja maailman kohtaamisen pelko?” (Kiiskinen 2013: 045b, 00:13–00:20.) Lopputulos ei Kiiskisen kohdalla kuitenkaan ollut postmodernisteille rakkaiden menetelmien ja rajoitteiden hylkääminen vaan niiden käyttäminen tekstien muokkaamiseen ja tuottamiseen, mutta niin, että ”tasapainoilee pelin ja eksistenssin välillä” (mt.: 01:29).

Anna Helle käyttää postmodernismin eettisestä käänteestä nimikettä metamodernismi, kun taas Anna Möller-Sibeliuksen tämän julkaisun esseessään analysoima dystopinen Nielsen-aineisto antaa aihetta puhua posthumanismista. Esseessä Möller-Sibeliuksen heittää epä-

suorasti haasteen metamodernismin käsitteelle, mikäli sitä käytetään signaalina siitä, että teoksessa on poliittista vaikuttavuutta postmodernististen keinojen lisäksi. Hän mainitsee Lawrence E. Cahoonea siteeraten postmodernistiseen poetiikkaan kuuluvan vastakirjoituksen luomisen dominanteille diskursseille, asettumisen tietoisesti vastahankaan. Nielseniä on hänen runoutensa nykykulttuurin ilmiöitä kritisoiden sävyn vuoksi pidetty poliittisena runoilijana, mutta hän itse on kieltänyt halunneensa tehdä politiikkaa. Sen sijaan hän tunnistaa kirjoittaneensa yleisempää vastakirjoitusta, vastakieltä, joka Cahoonen mukaisesti olisi siis tyypillinen postmodernistinen asento. Keskustelu postmodernismin luonteesta ja käsitteistä ei selvästikään sulkeudu, sen enempää kuin modernismin määritelmät ja rajanvedot.

Aivan uusimmassa runoudessa korostuu kantaottavuus varsin suoraankin ilmaistuna, postmodernismin menetelmistä ja peleistä riisuttuna. Katja Seutu kuvaa esseessään uusimman runokokoelmansa *Jäätyväinen* (2019) kirjoitusprosessia, jota vaikeutti kysymys runonkirjoittamisen merkityksestä ilmastoahdistuksen ja katastrofihuhkien aikana. Esseessään Seutu nostaa esille myös muita viime vuonna julkaistuja suomalaisia runokokoelmia, joissa lukijoita herätellään kulutuskeskeisen maailmamme hälytystilaan. Heiluri on siis jälleen siinä suunnassa, josta lähdimme: itseensä sulkeutuneen runon vastareaktionä syntyneessä poliittisesti asennoituneessa runossa.

Toisaalta on myös niitä kirjoittajia, joille runon poliittisuus tässä tehokkuuden ja rationaalisuuden maailmassa on sitä, että voi kirjoitus voi olla täysin hyödyttömiä, vain taidetta taiteen vuoksi. Esimerkiksi tutkija-runoilija Antti Salminen (Ylitalo 2019) määrittelee runouden merkityksen näin:

”Hyöty- ja empatiaperusteen sijaan Salminen näkee kirjallisuuden merkityksen pikemminkin sen hyödyttömyydessä. Se ei sovi tehokkuusajatteluun eikä sitä voi mitata numeerisin suurein. Lukeminen ei kasvata kansantaloutta – eikä lisää hiilidioksidipäästöjä tai edistä ympäristötuhoa. Sen sijaan kirjallisuus tarjoaa mahdollisuuden ’merkityksellisesti hyödyttömään’ olemiseen.”

LÄHTEET

- Hormia, Osmo 1962: 60-luvun lyriikka – mitä se on oleva? *Parnasso* 7/1962, 293–298.
- Oja, Outi 2012: Metalyriikan monet muodot. Esimerkkinä 1960-luvun avantgarderunous Suomessa. *Työmaana runous: runudentutkimuksen nykysuuntauksia*. Siru Kainulainen, Karoliina Lummaa & Katja Seutu. Helsinki: SKS.
- Salo, Arvo 1962: 60-luvun runous, mitä sen tulisi olla. *Parnasso* 7/1962. 299–303.
- Ylitalo, Silja 2019: Antti Salminen: Kirjallisuus on pullopostia, joka saapuu sekä menneisyydestä että tulevaisuudesta. Verkkosivu: *UniArts Uutishuone* 8.11.2019. <https://www.uniarts.fi/uutishuone/antti-salminen-kirjallisuus-pullopostia-joka-saapuu-sek%C3%A4-menneisyydest%C3%A4-ett%C3%A4> [4.2.2020.]

ARKISTOLÄHTEET (AUDIO)

- Kiiskinen, Jyrki 2013: Puhuva kirjailija -haastattelu. KIAÄ2013:045. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma.
- Kokko, Karri 2013: Puhuva kirjailija -haastattelu. KIAÄ2013:044. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma.
- Nordell, Harri 2013: Puhuva kirjailija -haastattelu. KIAÄ2013:003. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma.
- Rasa, Risto 2015: Puhuva kirjailija -haastattelu. KIAÄ2015:027. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma.
- Salmenniemi, Harry 2016: KIAÄ2016:011. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma.

Kirjoittaja:

*Päivi Koivisto, FT, tutkija,
paivi.koivisto@helsinki.fi*